

પુસ્તક : ૪૧ મું :
અંક : ૮ મો :

આત્મ સં. ૪૮
વીર સં. ૨૪૭૦

વિક્રમ સં. ૨૦૦૦ : ફાગણ :
ઈ. સ. ૧૯૪૪ : માર્ચ :

ચન્દ્રપ્રભુ સ્તવન

(ધીરે ધીરે આ રે આદલ...)

ગાઓ ગાઓ ભાવે,
જિનવર ચન્દ્રપ્રભુ સુખકાર,
મૂર્તિ ન્યારી સૌમ્યભાવી,
સર્વ દુઃખ હરનાર.....ગાઓ-ટેક.

કમળ-સવિતા, ચન્દ્ર-કુમુદે
શુદ્ધ જે પ્રીતિ.....શુદ્ધ જે પ્રીતિ,
ચન્દ્રપ્રભુમાં વિમલ ધારો,
પ્રેમની રીતિ.....પ્રેમની રીતિ,
જ્ઞાન જે પામે અજિત, હેમેન્દ્ર તે તરનાર,
મૂર્તિ ન્યારી સૌમ્યભાવી,
સર્વ દુઃખ હરનાર.....ગાઓ.

રચયિતા : મુનિ હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ

સિંહાન્યોક્તિ ।

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત

एणः क्रीडति, शूकरश्च खनति, द्वीपी च गर्वायते ।
क्रोष्टा कंदति, वल्गते च शशको, वेगादरुर्धावति ॥
निःशंकः करिपोतकस्तरुलता मुन्मोटते लीलया ।
हंहो ! सिंह विना, त्वयाद्य विपिने, कीदृक् दशा वर्तते ॥ १ ॥

સૃષ્ટિનું લક્ષપૂર્વક અવલોકન કરતો કરતો કોઈ કવિજન આલ્યો જાય છે, ત્યાં એક વનમાં વિચિત્ર ઘટના જોઈ ત્યાં જરા થંભ્યો, અને સંખેદા-શ્ચર્યપૂર્વક પોતાના મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે:—

અહો ! આ વનની આ શી દશા !

આ જ આ વનમાં હરણો નિર્ભયપણે દોડાદોડ અને રમતગમત કરી રહ્યા છે, ડુક્કરો પોતાની દાતરડીઓવડે મરજી મુજબ જમીન ખોદી રહ્યા છે, દોપડાનાં નાનાં બચ્ચાંઓ વેગથી ગર્વિષ્ટ શબ્દો ગળવી રહ્યાં છે, શિયાળીયાઓ સ્વચ્છંદપણે ચીસો પાડી રહ્યાં છે, સસલાઓ એકબીજાને વળગી મોજ માણી રહ્યાં છે, અને રૂંડ નામનું વનપ્રાણી જોસભેર આ છોડાથી પેલા છોડા સુધી દોડી રહ્યું છે, અને જરા પણ શંકા વિના સ્વેચ્છા-નુસાર ઝાડની ડાળીઓને હાથીનાં બચ્ચાંઓ ઉખેડી-તોડી ફેંકી રહ્યાં છે, કિમાચ્ચર્ય !

જરા વારમાં જ મુસાફરને માલૂમ પડ્યું કે આ વનનો મહાન-પ્રસિદ્ધ પરાક્રમી સિંહ-વનરાજ આલ્યો ગયો છે, તેનું અજબ-આશ્ચર્ય પમાડનારું આ અવ્યવસ્થિત ચિત્ર છે.

મુસાફરના હૃદયોદ્ગારો એકપછી એક ઊછળવા લાગ્યા, કે આ દશ્ય સંસારગ્રવહારમાં-જનસમાજમાં પણ એક સરખું જ લાગું પડે છે.

“એક મદ માણસ”, પછી તે દેશપતિ હો, ગામધણી હો, કોઈ સંસ્થા કે ઘટનાનો સંરક્ષક હો, એક શેરી-મહોલ્લો કે ગૃહ (ઘર)નો નિયામક હો, કોઈ આશ્રમ કે અધિકારનો માલિક હો, પણ તેની ગેરહાજરી થતાં જ ઉપરોક્ત વનની જે દશા થઈ, તે જ દશા જરૂર થતી જણાય છે.

વહાલા વાચકો ! આવાં દશ્યો આપણે શું નથી જોયાં ? નથી અનુભવ્યાં ? કોઈ પણ કાર્યમાં એક મહા-માલિક કે ઉપરીઅધિકારીની ગેરહાજરી કેટલી ભયંકર છે, તેનું આ અન્યોક્તિ અચ્છું ચિત્ર દર્શાવે છે.

રેવાશંકર વાલજી બધેકા

નિરપરાધી બનો

લેખક : આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

પ્રતિક્ષણે અપરાધના આશ્રિત બનેલા સંસારવાસી સકર્મક આત્માને પ્રત્યેક જીવની ક્ષમાના અર્થી બનવાની આવશ્યકતા છે તેટલી જ આવશ્યકતા અન્ય આત્માઓને ક્ષમા આપવાના અર્થી બનવાની છે. ક્ષમા આપવી અને લેવી જેટલી અગત્યની બાબત છે તેના કરતાં કેરોડગણી અપરાધ ન કરવાની અગત્યની બાબત છે.

અપરાધ કરવો, પછી ક્ષમા માગવી, વળી અપરાધ કરવો, વળી પાછી ક્ષમા માગવી તેના કરતાં અપરાધ ન કરવામાં લક્ષ આપવામાં આવે તો કેવું સારું? મોહનો દાસ માનવી નિરપરાધી બની શકતો નથી. જ્યારે જ્યારે મોહની સેવામાં માનવી તલ્લીન બને છે ત્યારે ત્યારે અપરાધને કર્તવ્ય માની મોહને રાજી રાખવા પોતાની જ્ઞાનદર્શનાદિ સંપત્તિના ભોગે પણ અનેક આત્માઓનો અપરાધી બને છે.

અભણપણે અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા આપવાલેવામાં શ્રેય થાય ખરું; પણ જાણીને અપરાધ કર્યો હોય તો કેવી રીતે બીજા ક્ષમા આપી શકે? અને જો બીજા ક્ષમા ન આપે તો વેરથી મુક્ત થઈને આત્મા શ્રેય કેવી રીતે સાધી શકે? તે કાંઈ સમજી શકાતું નથી. ક્ષમા આપવા લેવાની પ્રથા કરતાં અપરાધ ન કરવાની પ્રથાનો પ્રચાર થયો હોત અથવા થાય તો ઉત્તમ છે. બીજી વાત એ છે કે મોહની આજ્ઞાથી જે માનવી અજ્ઞાનતાથી પાંચે ઈંદ્રિયોના વિષ-

યોને પોષવા અનેક છુદ્દ જીવોનો સંહાર કરે છે કે જે જીવો ભોગીઓના ભોગના આનંદ માટે મરીને છુદ્દ જંતુઓપણે ઉત્પન્ન થયેલા છે, અને જેમનામાં ક્ષમા આપવા જેટલું ભાન પણ નથી તથા કોણ મારી પાસે ક્ષમા માગે છે તેનું જ્ઞાન પણ નથી એવા પ્રકારના જીવો પાસેથી કેવી રીતે ક્ષમા મેળવવી? કદાચ આપણે એમ માની લઈએ કે આપણા આત્માની કોમળતાથી તથા પશ્ચાત્તાપથી તે જીવો ક્ષમા ન આપે તો પણ આપણે અપરાધથી મુક્ત થઈને આપણું શ્રેય સાધી શકીએ છીએ. આમ બની શકે ખરું; પણ તે ક્યારે? કે જો આપણે મોહના સામે બાંડ ઉઠાવી પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા પ્રયત્નવાળા થયા હોઈએ તથા ફરીને અપરાધ કરવા બળતે હૃદયે પ્રેરાઈએ ત્યારે તો આપણે કદાચ કરેલા અપરાધથી મુક્ત થઈએ અર્થાત્ અપરાધની સજા ભોગવવા દુર્ગતિના મહેમાન ન થવું પડે; પણ જે જીવોનો અપરાધ કર્યો હોય તે જીવો જ્યાં સુધી ક્ષમા ન આપે ત્યાં સુધી તો તે જીવો પોતાનું વેર લીધા વગર છોડવાના નથી. અને જ્યાં સુધી તેઓ પોતાનું વેર ન લઈ લે ત્યાં સુધી આપણે સંસારમાંથી મુક્તિ મેળવી શકતા નથી-છૂટી શકતા નથી. કદાચ આત્મવીર્યની પ્રબળતા થઈ જાય અને ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થઈ જઈએ તો ભોગવવા લાયક કર્મોના પણ ક્ષય કરીને આપણે બીજા જીવોના વેર લીધા વગર પણ મુક્તિ મેળવી શકીએ છીએ, નહિ

તો ક્ષુદ્ર ગતિમાં જ્રમણ કરતા વેરી જીવો અવશ્ય પોતાનું વેર લેવાના જ, સંસારમાં જ્રમણ કરતાં કોઈને કોઈ ગતિમાં આપણને કનડવાના જ- હુઃખ આપવાના જ. સંસારની કોઈ પણ ગતિમાં આપણે અવતર્યા હોઈએ અને પૂર્વજન્મોના વેરીનો ભોટો થઈ જાય અને તે આપણને પ્રાણ્તાં કષ્ટ આપે ત્યારે આપણે આપણા સંચિત કર્મોનો દોષ કાઢી જે શાન્તપણે હુઃખ ભોગવી લઈએ તો આપણે વેરમાંથી મુક્ત થઈ શકીએ; પણ જે તે વખતે આપણે તેને નિર્દય માની, તેના ઉપર દ્વેષ કરી તેને હુઃખ આપવા તૈયાર થઈએ, તેને હુઃખ દેવાના પરિણામ કરીએ તો તે વેરથી છૂટવાને બદલે તે વધારે મજબૂત થશે. આ બાબતમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામી અને કમઠના પાછલા ભવો વિચારીશું તો સ્પષ્ટ થઈ જશે. શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામી ક્ષમા કરતા આવ્યા છે ત્યારે કમઠ દ્વેષ રાખી હુઃખ દેતો જ આવ્યો છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીએ ઘણા જન્મોમાં ક્ષમા આપી ત્યારે પોતે તીર્થંકરના ભવમાં અપરાધોથી છૂટ્યા. પોતે ક્ષમા આપતા રહ્યા અને ફરી નવો અપરાધ ન કર્યો ત્યારે જ તેઓ છૂટી શક્યા. તો જેઓ બોલવા માત્રની ક્ષમા આપી નવા અપરાધ કરતા રહે, કદાચ સામેનો આત્મા ક્ષમા ન આપતાં પોતાનું વેર લેવા તૈયાર થાય તો શાંતિપૂર્વક સહન ન કરતાં-ક્ષમા ન આપતાં તેને નાશ કરવાનો વિચાર લાવી તેનો નાશ કરે અથવા તો તેને હુઃખમાં નાંખે તો પછી બીજાને અમે બમાવીએ છીએ એમ કહેવા માત્રથી તેઓ કેવી રીતે છૂટી શકે? કેવી રીતે નિરપરાધી બની શકે? પૂર્વે થઈ ગયેલા મહા-પુરુષોએ પોતાના અપરાધોની ક્ષમા માગી, અનશનનાં પ્રાયશ્ચિત લીધાં, ફરી અપરાધી ન બનવા પૌદ્ગલિક સુખોનો ભોગ આપી વિષ-યોનો સાથ છોડી કષાયોને દબાવ્યા અને

દુર્ગતિમાં જવારૂપ સબમાંથી છૂટ્યા તો પણ જેનો અપરાધ કર્યો હતો તે જીવોએ તો ન જ છોડ્યા અને અસહ્ય હુઃખ લીધા.

માનવ જાતનો ગુન્હો કરી માફી માગવાથી કદાચ માનવી માફી આપી શકે અને વેરથી મુક્ત થઈ શકાય પણ તે માનવી પ્રાણહરણના ગુન્હા સિવાયના ગુન્હાની માફી આપી શકે છે અને આપણે નિરપરાધી બની શકીએ છીએ. તેમજ ફરી ગુન્હો ન કરવાની શરતે માફી મેળવી શકીએ છીએ અને વેરથી છૂટી શકીએ છીએ. પણ માણસ મારવાનો ગુન્હો કરવાથી તે માણસ મરીને ક્ષુદ્ર ગતિમાં ગયેલો હોવાથી આપણને માફી આપી શકતો નથી; તેમજ વેર પણ છોડી શકતો નથી અને જન્માંતરમાં પણ આપણને પ્રાણ્તાં કષ્ટ આપવાનો જ. માણસ સાથે બંધાયેલાં વેર તિર્યંચો કરતાં વધારે હુઃખદાયક હોય છે, કારણ કે માણસ બુદ્ધિપૂર્વક વેર બાંધે છે.

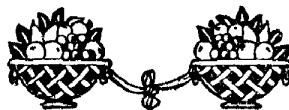
પૌદ્ગલિક સુખો અને પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવાના સાધનો માટે જે સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂળ તિર્યંચોનો સર્વથા નાશ કરવામાં આવે છે- તેમના પ્રાણ્તાં હરણ કરવામાં આવે છે, તે ગુન્હામાંથી છૂટવું ઘણું જ કઠણ છે. તેમની પાસે માફી માગવી નકામી છે. આપણને તેઓ માફી આપી શકતા નથી તેમજ આપણે માફી માગવાને અયોગ્ય છીએ; કારણ કે વિષયાસક્ત, પરિગ્રહનો પ્રેમી, કષાયોનો દાસ પોતાના જીવનના છેડા સુધી પોતાની ક્ષુદ્ર વાસનાઓની તૃપ્તિના માટે નિરંતર અનંતા જીવોનો નિર્ધ્વંસ પરિણામથી નાશ કરતો રહે છે, માટે આવી વ્યક્તિ ક્ષમા માગવાને અધિકારી જ નથી; કારણ કે તે જાણી બૂઝીને જીવોના પ્રાણ લે છે.

ક્ષમા માગતાં પહેલાં ક્ષમા માગવાના અધિ-

કારી બનવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. આ અધિકાર ઇંદ્રિયો પર વિજય મેળવી વિષયોથી મુક્ત થવાથી, પરિગ્રહની મૂર્છા ઓછી કરવાથી, માની લીધેલા મારા તારા સંબંધો ઓછા કરવાથી, કષાયોની કડવાશ ન ચાખવાથી, જરૂરિયાતો ઓછી કરી નાખવાથી અને પ્રાણી-માત્રને પોતાના આત્મા સદૃશ ગણવાથી મેળવી શકાય છે. આવો અધિકારી માણસ બાણી જોઈને કોઈ પણ જીવને હુઃખ આપતો નથી. પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં જ્યારે બાણીને જીવોને ઉપદ્રવ કરવાનો સમય આવે છે ત્યારે હુઃખાતા દિલથી તે તરફ વળે છે, પણ તરત જ પશ્ચાત્તાપ અને ક્ષમાથી પોતે નિરપરાધી બની જાય છે. અધિકારીઓ મનથી પણ કોઈ પ્રાણીને પીડા આપતા નથી. સર્વ જીવોના સુખના અભિલાષી હોય છે. બીજા જીવો તરફથી પોતાને થતી કનડગતો અને હુઃખોના માટે તુરત જ ક્ષમા આપી દે છે. કોઈ પણ પ્રાણી ઉપર દ્રેષ રાખતા નથી. માટે પ્રાણીમાત્રને નિરપરાધી બનતા શીખવાની ઘણી જ જરૂર છે. નિરપરાધી બનવા માટે સમ્યક્ જ્ઞાન મેળવી વસ્તુસ્થિતિને બાણી જોઈએ. તેમજ અપરાધી બનવાના પ્રસંગોમાં સમ્યક્ જ્ઞાનનો સારી રીતે ઉપયોગ થવો જોઈએ તો જ આપણે ક્ષમાને સફળ બનાવી આત્મવિકાસ સાધી શકીએ છીએ. નહિ તો આવી ક્ષમાથી તો આપણને દંભ સેવ્યાનું જ ફળ મળી શકે છે. માનવજાતની ક્ષમાઓમાં તો આપણે કેવળ દંભ જ સેવીએ છીએ. આજે ક્ષમા માગી અને કાલે કામ પડે તો તેનું કાસળ કાઢવા આપણે તૈયાર થઈએ

છીએ અને ક્ષમા માગતી વખતે પણ આપણું ધ્યેય કેવળ પ્રથા જ જાળવવાનું હોય છે. હૃદય શુદ્ધિ કે અભેદભાવ હોતો નથી.

જેઓ પોતાના આત્મા ઉપર દયા રાખતા શીખ્યા જ નથી તેઓ બીજાઓ ઉપર દયા રાખી શકતા નથી. નિર્દયતાથી કરેલા અપરાધની માફી કેવી? તેમ છતાં નિર્દયતાથી કરેલા અપરાધની પણ માફી મળી શકે છે. અર્થાત્ દુર્ગતિમાં જવાની સબ લોગવવી પડતી નથી. પણ તે કેવી રીતે? ચિલાતી પુત્રની જેમ કરીએ અથવા અર્જુનમાલીની જેમ કરીએ તો. તોય વેરી બનેલા તો વેર લેવાના જ. જેમ કોઈ પોતાના પુત્રને જ પોતાનો સ્વાર્થબ્રહ્મ થવાથી કોધાંધ બનીને માર મારે છે, અને તે મરી જાય પછી તેના પિતાની કેવી દશા થાય? તેના હૃદયમાં આ કૃત્ય માટે પશ્ચાત્તાપ, હુઃખ અને શોક કેટલો થાય? થાય છે કોઈને ક્ષમા માંગતાં- ચોરાશી લાખ યોનિના જીવોને ખમાવતાં એટલો પશ્ચાત્તાપ, હુઃખ કે શોક? માટે જ નિરપરાધી બનવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. જેમ બને તેમ ઓછા અપરાધો અને વધુ લાભે માનવજીવન વ્યતીત કરવું. કારણ કે જે ઉચ્ચ પરિણામથી આપણે અપરાધ કરીએ છીએ, તેટલા જ ઉચ્ચ શુભ પરિણામ નિરપરાધી બનવા ક્ષમા માગતી વખતે હોતા નથી-થતા નથી. માટે સુખના અર્થોએ ક્ષુદ્ર સ્વાર્થો જતા કરી સ્વ-પરના શ્રેય માટે દયાર્દ્ર હૃદયે જૂના અપરાધોની ક્ષમા આપવી. (સહન કરવું) અને નવા અપરાધો ન કરવા.

સાધક જનો માટે વિવિકત સ્થાનની આવશ્યકતા

ચોજક : મુનિ પુણ્યવિજયજી (સંવિજ્ઞાપાશિક)

એકાન્ત નિરુપાધિક-નિર્જન સ્થાન જ સાધકજનો માટે અધિક ઉપયોગી છે. સહુ કોઈ શ્રેયઃસાધક જનોને શરીરબળ, મનબળ અને હૃદયબળનું પોષણ આપનાર એકાન્તવાસ છે.

જ્યાં ચિત્ત-સમાધિમાં ખલેલ પડે, જ્યાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પો ઊભા થાય અને જ્યાં વસવાથી સંયમ યોગમાં હાનિ પહોંચે એવા સ્થળમાં નિવાસ કરવો-એવા ઉપાધિમય સ્થળ સમીપે વાસ કરવો એ સાધકજનો માટે હિતકર નથી.

સમાધિશતકમાં વાચકવર પૂ. ઉ. શ્રી. યશોવિજયજી કહે છે કે—

“હોત વચન મન ચપળતા, જન કે સંગ નિમિત્ત;
જન સંગી હોવે નહિ, તાતે મુનિ જગમિત્ત.”

મનુષ્યોના સંસર્ગથી વાણીની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને તેથી મનની ચપલતા થાય છે અને તેથી ચિત્તવિભ્રમ થાય છે—નાના પ્રકારના વિકલ્પની પ્રવૃત્તિ થાય છે, માટે મુનિએ-યોગીએ અજ્ઞાની મનુષ્યોનો સંસર્ગ તજવો. જે યોગી-મુનિ મનુષ્યોના સંસર્ગમાં આવે છે, તે માયાના પ્રપંચમાં ફસાય છે અને માયાના પ્રપંચમાં ફસાયાથી રાગદ્વેષની ઉત્પત્તિ થાય છે અને રાગદ્વેષ ભવનું મૂળ છે, માટે મનુષ્યોનો સંસર્ગ તજવો. જે મુનિરાજ મનુષ્યસંસર્ગ રહિત છે તે મુનિ જગતના મિત્ર છે અને તે મુનિ પોતાનું હિત સાધી શકે છે. પ્રાયઃ મનુષ્યના સંસર્ગથી ઉપાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે

મુનિરાજ મનુષ્યોનો સંસર્ગ ત્યાગી એકાન્ત સ્થાનમાં વસે છે. કારણ વિના વિશેષ પ્રકારે કોઈની સાથે લાષણુ પણ કરતા નથી. જે મનુષ્યોના પરિચયથી આત્માનું હિત નથી થતું તેમનો પરિચય કેમ કરે? વ્યાખ્યાન-શિક્ષાદિ કારણે મનુષ્યોના સંબંધમાં આવે, તો પણ અંતરથી ન્યારા વર્તે છે. એવા મુનિરાજ ઉપાધિ રહિત હોય તે અનુપમ આનંદના ભોગી બને છે.

લોક પરિચય-ગૃહસ્થ લોકો સાથે નિકટ સંબંધ જોડી રાખતા સ્વહિતસાધક સાધુ-જનોને સંયમમાર્ગમાં ઘણી આડખીલી નડે છે-ઊભી થાય છે. ગૃહસ્થ જનોનો-સ્ત્રીપુરુષોનો અધિક પરિચય કરવાથી સાધુયોગ્ય સમભાવ-સમતા ટકી શકતી નથી. એટલે રાગદ્વેષ મોહાદિ દોષો ઊપજે છે. વિષયવાસના પણ ક્વચિત્ જાગે છે અને જ્ઞાન, ધ્યાન, બ્રહ્મચર્ય વગેરે અનેક અમૂલ્ય ગુણરત્નોનો લોપ થાય છે. એટલે સાધુ સહેજે સર્વહીન-શિથિલાચારી થઈ જાય છે.

બ્રહ્મચર્યવંત સાધુજનોને ભગવંતે જે નવ વાડો બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે પાળવા ફરમાવ્યું છે, તે નવ વાડોમાં મુખ્ય વાડ એ છે કે-નિરવધ-નિર્દોષ-નિરુપાધિક (સ્ત્રી, પશુ, પંડક, નપુંસક વગેરે વિષયવાસનાને જગાડનારા કારણો વગરના) સ્થળમાં જ વિવેકસર નિવાસ કરવો જેને ‘વિવિક્ત શય્યા’ કહેવામાં આવે છે. પૂર્વકાળના મહાપુરુષો એવા જ સ્થળને પસંદ કરી ત્યાં જ જ્ઞાન-ધ્યાનમાં પોતાનો સમય

પસાર કરતા. વર્તમાનમાં મોટા ભાગની સ્થિતિ ગૃહસ્થોના ગાઠ પરિચયવાળી ઉપાધિ સદૃશ હોઈ પ્રભૂત સુધારની વિચારણા માગી લે છે. સંયમવંત સાધુજનોએ પ્રથમ આત્મસંયમની રક્ષા તથા પુષ્ટિ નિમિત્તે ઉક્ત દોષ વગરની-નિર્દોષ અને નિરુપાધિક એકાન્ત વસતિ-નિવાસસ્થાન પસંદ કરવા યોગ્ય છે. એથી સ્થિર શાન્ત ચિત્તથી જ્ઞાન-ધ્યાન વગેરે સંયમ કરણીમાં ઘણી અનુકૂળતા થાય છે. તે કરતા અન્યથા વર્તવાથી તથા પ્રકારના ઉપાધિ દોષવાળા સ્થાનમાં વસવાથી મન-વચનાદિક યોગની સ્ખલના થઈ આવે છે. એટલે કે ગૃહસ્થ લોકોના ગાઠ પરિચયથી તેમની સાથે નકામી અનેક પ્રકારની વાતચીતમાં ભાગ લેવાથી આત્મહિત નહિ થતાં સાધુજનોને સંયમ માર્ગની રક્ષા થતી નથી. સંયમમાર્ગની રક્ષા અને પુષ્ટિ કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા યોગે વિવિક્ત-એકાન્ત-સ્થાનમાં વસવાથી તે અટકી શકે છે.

આ બધી સાધકદશાની વાત થઈ. બાકી જેમણે મન, વચન અને કાયાનું સમ્યગ્ નિયંત્રણ કરી દીધું છે અને જેમને સ્વરૂપ રમણુતા જ થઈ રહી છે એવા સિદ્ધ યોગી અધિકારીની વાત જુદી છે. તેમને તો વન અને ઘર સર્વત્ર સમભાવ જ પ્રવર્તે છે.

હવે આપણે નિર્જન-અનિર્જન સ્થાનસેવનના શુભદોષના વિવેચનમાં દૃષ્ટાંતપૂર્વક જરા જોઈ લઈએ.

બુદ્ધિમાન સાધક પુરુષ સુખદાયી નિર્જન સ્થાનને સેવે છે તે ધ્યાનમાં અને સંયમ-ભ્યાસમાં સાધનરૂપ છે તથા રાગ દ્વેષ અને મોહને શાન્ત કરનાર છે.

જેને આત્માનું સાધન કરવાનું છે, ધર્મ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાનો છે તથા ધ્યાન કરવાનું છે તેઓને મનુષ્યાદિ સંસર્ગ વિનાનું

સ્થાન ઘણું ઉપયોગી છે. સંસારપરિબ્રમણ કરવાથી જેઓ થાક્યા છે, કંટાળ્યા છે, આત્માનું ભાન શુરુકૃપાથી મેળવ્યું છે, મનને નિર્મળ તથા સ્થિર કરવાના સાધનો જાણી લીધા છે, અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવા તૈયાર થયેલ છે તેવા આત્માઓને મનુષ્ય, પશુ, સ્ત્રી, નપુંસ-કાદિ વિનાનું સ્થાન સુખદાયી છે.

મનુષ્યે ઉપરથી બધી વસ્તુને ત્યાગ કર્યો હોય છે, બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો તથા ક્રોધાદિ કષાયો ન કરવાનો નિયમ લીધો હોય છે, છતાં સત્તામાં તે તે કર્મો રહેલાં તો હોય છે. કાંઈ નિયમ લેવાથી કર્મો આલ્પા જતાં નથી, પણ નિયમ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી ધીમે ધીમે તે તે કર્મોનો થતો ઉદય નિષ્ફલ કરવામાં આવે છે અને તે દ્વારા કર્મોનો ક્ષય થાય છે. પરંતુ નિમિત્તો બળવાન છે. નિમિત્તોને લઇને સત્તામાં પડેલા કર્મો ઉદીરણારૂપે થઇને જે મોડા ઉદય આવવાના હોય તે વહેલા બહાર આવે છે. આ વખતે સાધકની જો પૂરેપૂરી તૈયારી ન હોય-ઉદય આવેલ કર્મને નિષ્ફળ કરવા જેટલું બળ તેની પાસે ન હોય તો ઉદય આવેલા કર્મો જીવને તેના માર્ગથી બ્રષ્ટ કરે છે. એટલા ખાતર આવાં નિમિત્તોથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. જેમ ઘાસ વિનાનાં સ્થાનમાં પડેલો અગ્નિ બાળવાનું કાંઈ ન હોવાથી પોતાની મેળે બુઝાઈ જાય છે, તેમ નિમિત્તોના અભાવે સત્તામાં રહેલું કર્મ દબાઈ રહે છે અને ધીમે ધીમે આત્મબળ વધતાં જીવને તેના માર્ગથી પતિત કરવાનું બળ ઓછું થઈ જાય છે અને આત્મજાગૃતિ વખતે ઉદય આવેલ કર્મ આત્મસત્તા સામે પોતાનું જોર વાપરી શકતું નથી.

જેમ કોઈ બળવાન છતાં ગફલતમાં રહેલા રાજાના શહેર ઉપર ખીજો રાજ ચડી આવે, એ વખતે રાજાની પાસે લડવાની સામગ્રીની

તૈયારી ન હોવાથી પોતાનો બચાવ કરવા ખાતર તે રાજા પોતાના શહેરના દરવાજા બંધ કરે છે, અને અંદરબાનેથી તેટલા વખતમાં બધી તૈયારી કરે છે અને શત્રુને હડાવવાની શક્તિ મેળવીને પછી તે રાજા પોતાના શત્રુ ઉપર એકી વખતે હલ્લો કરે છે અને શત્રુને હરાવે છે તેવી રીતે આત્માની આગળ ઉપશમ ભાવનું કે કર્મક્ષય કરવાનું બળ નથી હોતું તેવા પ્રસંગે મોહશત્રુ તેના પર ચડાઈ કરે છે, તે વખતે આ જીવ અમુક અમુક જાતના વ્રત, જપ, તપ, નિયમ, જ્ઞાન, ધ્યાનાદિના વ્રતો ગ્રહણ કરીને એકાંત સ્થાનમાં જાય છે કે જ્યાં રાગદ્રેષમોહાદિને પ્રગટ થવાના કારણો હોતાં નથી. આ નિમિત્તોના અભાવે સત્તામાં પડેલા કર્મોનો ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થાય છે અને તેટલા વખતમાં નિર્મળતારૂપ આત્મબળ વધારે છે. આ વ્રતાદિ લેવાં તે મોહશત્રુની સામે કિલ્લો બંધ કરવા જેવું છે. કિલ્લો બંધ કર્યાથી કાંઈ શત્રુ આદ્યો જતો નથી કે શત્રુનો નાશ થતો નથી. તેની સામે ખુલ્લી લડાઈ તો કરવી જ પડવાની છે, પણ તેટલા વખતમાં અશુભ નિમિત્તોના અભાવે મોહનો ઉપદ્રવ જીવને ઓછો હોય છે અને તે વખતમાં રાજા જેમ લડાઈની સામગ્રી મેળવી લે છે, તેમ આ જીવ ઉપશમ ભાવનું બળ વ્રત, તપ, જપ, ધ્યાનાદિથી મેળવે છે. આ એકકું કરેલું બળ જ્યારે જ્યારે સત્તામાં પડેલ કર્મ ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે તેના ઉપર વાપરે છે અને તેથી કર્મનો ઉદય નિષ્ફળ કરીને કર્મની નિર્જરા કરે છે. નવા કર્મો ન બાંધવા અને જૂના સત્તાગત ઉદય આવેલ કર્મો સમભાવે ભોગવી લેવાં તે કર્મના ઉદયને નિષ્ફળ કરવા બરાબર છે.

ભગવાન મહાવીરદેવની માફક કોઈ આત્મા વિશેષ બળવાન હોય તો તે ઉદય આવેલા કર્મોને ભોગવી નિષ્ફળ કરે, પણ તે

સાથે સત્તામાં પડેલા કર્મોની ઉદ્ધરણા કરીને જે મોહા ઉદય આવવાનાં હોય તેને તે તે નિમિત્તો-વડે બહાર લાવી સમભાવે નિર્જરા નાંખે છે. આવા સમર્થ આત્માઓ માટે નિર્જન પ્રદેશમાં રહેવાનો હેતુ કર્મથી ડરવાનો કે તે હડાવવાના સાધનો પોતાની પાસે ઓછાં છે તે મેળવવા માટેનો નથી, પણ પોતાના કર્મક્ષય કરવાના આત્મધ્યાનાદિ સાધનોમાં મનુષ્ય વિશ્વરૂપ ન થાય-વિક્ષેપ કરનાર ન થાય તે હોય છે અને તેટલા માટે પણ નિર્જન સ્થાન તેવા મહાત્માઓને વિશેષ ઉપયોગી છે.

પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ માટે શત્રુજય પર્વતની ગુફામાં શુક રાજા છ મહિના સુધી પરમાત્માના જપ અને ધ્યાનમાં નિર્જન સ્થાનમાં રહ્યા હતા. નેમિનાથ પ્રભુ આત્મધ્યાન માટે ગિરનારજીના પ્રદેશમાં રહ્યા હતા. પ્રભુ મહાવીર પણ આત્મધ્યાન માટે શૂન્ય ઘરે, રમશાનો, પહાડો, ગુફાઓ અને નિર્જન પ્રદેશવાળા વનાદિમાં રહ્યા હતા. મહાત્મા અનાથી મુનિ વૃદ્ધોની ગીચ ઝાડીમાં ધ્યાનસ્થ રહ્યા હતા. ક્ષત્રિય મુનિ અને ગર્દભાલી મુનિ પણ વનના શાન્ત પ્રદેશમાં ધ્યાનસ્થ રહ્યા હતા. આ શાન્ત પ્રદેશના અભાવે મહાત્મા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ શ્રેણિક રાજના સુસુખ અને દુર્મુખ નામના દૂતોના મુખથી પોતાની પ્રશંસા અને નિંદાના વચનો સાંભળીને રૌદ્ર ધ્યાને સાતમી નરકનાં દલીયાં એકઠાં કર્યાં હતાં. એમના ધ્યાનની ધારા ધર્મ અને શુદ્ધ ધ્યાનને બદલે આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનના રૂપમાં બદલાઈ ગઈ હતી. છેવટે પાછી અન્ય નિમિત્તોના યોગે ધ્યાનની ધારા બદલાણી ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન પામ્યા હતા.

ગિરનારજીની ગુફામાં ધ્યાન ધરતાં શ્રી રહનેમિ મુનિના ધ્યાનની ધારા પણ શ્રી રાજમતીના નિમિત્તથી બદલાણી હતી, પરંતુ

સાધક જનો માટે વિવિક્ત સ્થાનની આવશ્યકતા ॥

૧૫૩

શ્રી રાજમતીની આત્મજગૃતિએ પાછા તેને સ્થિર કર્યા હતા.

ચૌદપૂર્વધર મહાત્મા નંદીષેણુની ધર્મધ્યાનની ધારા વેશ્યાના નિમિત્તે બદલાણી હતી, મહાત્મા દમસાર મુનિની આત્મધારા બ્રાહ્મણે ગામનાં ઘરોની ભીતોવાળો પાછલો તપેલો માર્ગ બતાવવાથી ક્રોધના રૂપમાં બદલાઈ હતી.

આવા આવા સેંકડો દૃષ્ટાંતો સારા નિમિત્તોથી આત્મજગૃતિ બચત થવાના અને ખરાબ નિમિત્તોથી આત્મમાર્ગમાંથી પતિત થવાનાં શાસ્ત્રોમાંથી મળી આવે છે. તેમજ આપણે પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ. માટે સાધક આત્માને નિર્જન સ્થાનની આત્મચિંતન કરનારને બહુ જરૂર છે એ વાત નિર્વિવાદ છે.

સદ્ગુણ, સમભાવ, તત્ત્વાર્થનું ગૃહણ, મન-વચનકાયાનો નિરોધ, વિરોધી નિમિત્તોનો અભાવ, સારા નિમિત્તોની હયાતી, રાગદ્વેષાદિનો ત્યાગ અને આત્મજગૃતિ એ સર્વ આત્માની વિશુદ્ધિના જેમ પ્રબળ નિમિત્ત કારણો છે, તેમ આત્મચિંતન માટે નિર્જન સ્થાન એ પણ એક ઉત્તમ નિમિત્ત કારણ છે.

ચંદ્રને દેખીને જેમ સમુદ્રમાં વેળાવૃદ્ધિ પામે છે, મેઘની વૃષ્ટિથી નદીઓમાં પાણીનો વધારો થાય છે, મોહથી જેમ કર્મમાં વધારો થાય છે, અનિયમિત ભોજન કરનારમાં રોગ વધે છે, અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરનારમાં દુઃખનો વધારો થાય છે તેમ મનુષ્યોના સંસર્ગથી વિકલ્પોનો, આશ્રવવાળા વચનોનો તથા પ્રવૃત્તિનો વધારો થાય છે. લાકડાંથી જેમ અગ્નિ વધે છે, તાપથી તૃષ્ણા અને ઉકળાટ વધે છે, રોગથી પીડા વધે છે તેમ મનુષ્યોની સોબતથી વિચારો અને ચિંતા વધે છે.

વિષયોનો ત્યાગ, નિર્જન સ્થાન, તત્ત્વજ્ઞાન,

ચિંતારહિત મન, નિરોગી શરીર અને મન-વચનકાયાનો નિરોધ એ સર્વ મુનિઓને મોક્ષને અર્થે ધ્યાનના પ્રબળ નિમિત્તો છે,

વિકલ્પો દૂર કરવા સંગત્યાગની જરૂર છે. મનુષ્યોની સોબત કાંઈને કાંઈ સ્મરણ કરાવ્યા વગર રહેતી નથી. એકી સાથે વળગેલા વીંછીઓ જેમ મનુષ્યોને પીડા ઉત્પન્ન કરે છે તેમ વિકલ્પો આત્માને પીડા કરનારા છે. આ વિકલ્પો જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી આત્માને શાંતિ ક્યાંથી હોય? જો બાહ્ય સંગના ત્યાગથી આ જીવને આટલું સુખ થાય છે તો પછી આત્માના સંગથી ખરું સુખ તેણે શા માટે ન ભોગવવું? અજ્ઞાની જીવે બાહ્ય વસ્તુના સંગથી સુખ માને છે, ત્યારે જ્ઞાનીઓ તેના ત્યાગમાં જ સાચું સુખ અનુભવે છે.

જેઓ નિર્જન પ્રદેશના સેવનથી વિશેષ પ્રકારે સાધ્ય થતા અધ્યયન અને સદ્ધ્યાનરૂપ આભ્યંતરને બાહ્ય તપ કરે છે તે મુમુક્ષુઓને ધન્ય છે! તેઓ ગુણી છે, વંદનીય છે અને વિક્કાનોમાં મુખ્ય છે કે જેઓ નિરંતર શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનમાં મગ્ન થઈ નિર્જન પ્રદેશ સેવે છે. જ્ઞાનધ્યાનમાં વિભ્રમ ન હોય એવા નિર્જન સ્થાનને સત્પુરુષો અમૃત કહે છે.

તે મહાત્માઓને ધન્ય છે કે જેઓ ભોંયરામાં, ગુફાઓમાં, સમુદ્ર તથા સરિતાના કિનારે, સ્મશાનમાં, વનમાં અને તેવા જ શાંત પ્રદેશમાં શુદ્ધ આત્મધ્યાનની સિદ્ધિને માટે વસે છે.

આવા શાંત પ્રદેશના અભાવે યોગીઓને મનુષ્યોનો સમાગમ થાય છે, તેમને જોવાવડે અને વચનથી બોલાવવાવડે મનનું હલનચલન થાય છે તેમાંથી રાગદ્વેષાદિ પ્રગટે છે, તેમાંથી કલેશ થાય છે અને છેવટે વિશુદ્ધિનો નાશ થાય છે. વિશુદ્ધિ વિના શુદ્ધ ચિદ્રૂપનું ચિંતન ખરાબર થતું નથી અને તેના વિના કર્મોના

શ્રદ્ધા (Faith)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી શરુ)

લેખક :—રા. રા. વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ, બી. એ., એલએલ. બી. સાદરા.

આગળ જણાવ્યા મુજબની તુલના કરતી વખતે ભક્ત્યાભક્ત્ય જેવી સામાન્ય પણ મોક્ષાથીને સફળ જીવનના ઘડતર માટે ઘણી જ ઉપયોગી થઈ પડે તેવી બાબતો માટેના શાસ્ત્રના વચનોમાં શ્રદ્ધા મૂકતાં પહેલાં ઊંડી વિચારણા-પૂર્વક અનેક દૃષ્ટિથી ઉઠાપોહ કરી શકીએ અને તેવો ઉઠાપોહ આપણને સત્ય માર્ગ તરફ જ દોરી જાય એવી આશા રાખીએ. દાખલા તરીકે જૈન શાસ્ત્રકારો અભક્ત્ય વસ્તુની ગણનામાં કંઈ-મૂળનો પણ સમાવેશ કરે છે અને તેના સર્વથા ત્યાગ માટે આપણને ફરમાન કરે છે. સામાન્ય ખુદ્ધિથી વિચાર કરતાં જૈનેતરો તેનો બહુ છૂટથી ઉપયોગ કરે છે—પવિત્ર પર્વના દિવસોમાં તો ફલાહારમાં તેને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવે છે. વળી, વૈજ્ઞાનિક-વૈદકીય દૃષ્ટિએ તેમાં વધારે પૌષ્ટિક તત્ત્વો (Vitamins) હોવાનું કહેવામાં આવે છે. કેટલાક જૈન ભાઈઓ પણ પોતાને ઘેર તેનો લાભ લેવા જેટલી હિંમત નથી ધરાવતા ત્યારે જાણીતી હોટેલો અને લોન્જોમાં ખાસ તેની જ પૃચ્છા કરતા અને તેનો ઉપયોગ કરતા જણાય છે. કંઈક ભવભીરુ

નાશથી પ્રગટ થતી આત્માની અનંત શક્તિઓ બહાર આવતી નથી. માટે જ વિવિક્ત સ્થાન કલેશનું નાશ કરનાર અને મુમુક્ષુ યોગીઓને પરમ શાંતિનું કારણ છે એમ મહાત્માઓએ સ્વીકારેલું છે.

અને પરમ શ્રદ્ધાળુ સંજ્ઞનો જ તેનાથી બચી શકે છે. આવા સંયોગોમાં આ વસ્તુ કંઈક વધારે મીમાંસા-ઊંડી વિચારણા માગી લે છે અને તે એ જ કે શાસ્ત્રકારોને જનકલ્યાણની ભાવના કે પરોપકારવૃત્તિ સિવાય તેનો નિષેધ કરવામાં બીજો કંઈ હેતુ હોઈ શકે ખરો? આવી વસ્તુના નિષેધથી—તેમના પોતાના શિષ્યપ્રશિષ્યો કે અનુયાયીઓને અગર તો ગૃહસ્થદશાના પુત્ર, પ્રપૌત્રો અને પેઢી દર પેઢીના વારસોને સીધી રીતે અગર આડકતરી રીતે નાના-મોટા લાભની કોઈ પણ પ્રકારની સ્વાર્થી ગણતરી હોવાનું—અન્ય કોઈ શાસ્ત્રકારોના સંબંધમાં આપણને કોઈ કોઈ કિસ્સામાં જણાઈ આવે છે તેમ જૈન શાસ્ત્રકારોના સંબંધમાં પણ જણાતું હોય તો તેમની આજ્ઞામાં એકદમ શ્રદ્ધા મૂકતાં કંઈક સંકોચનું કારણ ખરું, પરંતુ તેવો લેશ માત્ર સંભવ ન જણાતો હોય તો પછી આપણી બાહ્ય દૃષ્ટિને કે અંતરંગ વિચાર શક્તિને તેમજ સૂક્ષ્મ ખુદ્ધિશક્તિને જેમ પામર દશાવશાત્ કંઈક મર્યાદા હોઈ તે આગળ વધી શકે તેમ નથી એમ માની લઈ, તેઓની જ્ઞાનદૃષ્ટિએ જ જણાતા વસ્તુસ્વરૂપના સૂક્ષ્મ ભાવોના સ્પષ્ટ દર્શનમાં આપણે પરમ શ્રદ્ધા—ભક્તિ જ રાખવાની રહે છે અને તે સિવાય આપણે કોઈ રીતે જીવનના વિકાસક્રમમાં આગળ વધી શકીએ તેમ નથી. આવી આવી ઘણી બાબતો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિપૂર્વકની પરમ વિશાળ વિવેકખુદ્ધિથી

આગળ કરી શકાય તેમ છે અને તે બધી બાબતોમાં આપણે આગમપ્રમાણને જ અચ્ચાન આપી આપણી શ્રદ્ધા મજબૂત કરવાની રહે છે.

આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ છતાં પણ અહીં લગવાનું અને કેવળજ્ઞાની મહાત્માઓના વિરહના કારણે-સૈકાના સૈકાઓ અજ્ઞાનદશામાં વીતી જવાથી આપણી વિશુદ્ધ શ્રદ્ધા ડોળાઈ જવાના પણ અનેક પ્રસંગો બની ગયા છે અને બન્યે જાય છે, તેની એકદમ અવગણના થઈ શકે તેમ નથી. આવા પ્રસંગો અને કિસ્સાઓના સફળતાવાદના કારણે જ આપણે શ્રદ્ધા જેવી પરમ ઉપયોગી અને હિતકારક વસ્તુને તદ્દન હીન-કોટીમાં-અંધશ્રદ્ધાની દશામાં ઊતરી જતાં બચાવી લેવાનું રહે છે અને તે માટે ક્ષયોપશમના પ્રમાણમાં પ્રાદુર્ભૂત થતી વિવેકશક્તિ અને તુલનાત્મક બુદ્ધિનો હિંમતપૂર્વક નીડરતાથી ઉપયોગ કરવાનો રહે છે. આવી શક્તિના પ્રભાવે ઉત્પન્ન થતી પ્રશ્નપરંપરાનો પૂજ્ય મુનિમહારાજોએ સહયતા અને સમન્વય-સાધક વૃત્તિપૂર્વક ઉકેલ કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. પરમ ઉદારભાવ અને વિશાળ મનોદશાપૂર્વકના બુદ્ધિ બુદ્ધિ અનેક દર્શનશાસ્ત્રો, મતમતાંતરો અને વિચારસરણીના અભ્યાસથી જ આવી તૈયારી તેમણે કરી લેવી જોઈએ. ગમે તેવા પ્રશ્ન પૂછનાર, શંકા કરનાર કે સંશય ઉઠાવનારને પોતાનો બિનઅનુભવ, અણાવડત કે અજ્ઞાનદશા યાને અકુશળતા છુપાવવા ખાતર કષાય વિવશ થઈ, ધર્મદ્રોહી કે શાસનદ્રોહી કહેવા તૈયાર થઈ જવું તેના કંઈ અર્થ જ નથી. કોઈ પણ પ્રશ્નનું વિવેક અને સહયતાપૂર્વક સમાધાન કરવામાં જ સાધુતાનું ભૂષણ છે. દષ્ટિ-રાગી અનુયાયીઓ, અંધશ્રદ્ધાળુ લોકજનો ગમે તેવી દલીલપૂર્વકના પ્રવચનોને માન્ય રાખે, પરંતુ સ્વતંત્ર વિચારકો માટે ન્યાયપૂર્ણ-યુક્તિ

પુરઃસરનીજ દલીલો થવી જોઈએ અને તે પણ કોઈ પ્રકારના આવેશ-અભિમાન કે તિરસ્કાર રહિતની હોવી જોઈએ. તેમણે સમજવું જોઈએ કે અતીન્દ્રિય વિષયોની પ્રરૂપણામાં વિચારશીલ શ્રોતાજનોને એકદમ આસ્થા ખેંસે નહીં. નિઃસ્વાર્થભાવે જગતજનના કલ્યાણાર્થે કામ કરતા ઉપદેશકો અને તેમાં પણ પોતે તે કંઈ કહે તેને અમલમાં મૂકતા શુદ્ધ-ચારિત્રશીલ ઉપદેશકોમાં જ લોકોને શ્રદ્ધા હોય છે.

પોથીમાંના રીંગણા અને બબડ રીંગણા વચ્ચેનો ભેદ આગળ કરતા-દેખાડવાના બુદ્ધિ અને ચાવવાના બુદ્ધિ હાથીદાંતના જેવો દેખાવ કરતા ઉપદેશકોનું પોગળ તરત જ ઉઘાડું પડી જાય છે. મનુષ્યોને કેવળ રંજન કરવા માટે જ ધર્મોપદેશની ધારા વહેવરાવતા ડોળધાલુ ઉપદેશકોનું શાસન-વર્ચસ્વ દીર્ઘકાળ પર્યંત ટકી રહેતું નથી.

જ્ઞાનયુગના સમયમાં એક જ ધર્મના તેમજ બુદ્ધિ બુદ્ધિ અનેક ધર્મોના સંખ્યાબંધ શાસ્ત્ર-ગ્રંથો વિધિવિધિ વિષયોની છણાવટ કરતા, તર્ક-વાદની અનેક કોટીઓ આગળ ધરતા, અંતકારની અનુપમેય શક્તિ-સામર્થ્યનો આધારાવ કરતા, વસ્તુ સ્વભાવનું યથાર્થ સ્વરૂપદર્શન કરાવવાનો દાવો કરતા અનેકાંતવાદ, દ્વૈતવાદ, અદ્વૈતવાદ દ્વૈતાદ્વૈતવાદ, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ જેવા અનેક પ્રકારના વાદોનું સામાન્ય પુરુષોને શુષ્ક, રસહીન અને અગમ્ય લાગતું વિવેચન આગળ કરતા, મત-મતાંતર અને ગચ્છોના ભેદ-પ્રભેદોની ચર્ચા કરતા, કેવળ સંપ્રદાય દષ્ટિના પ્રવાહમાં તણાઈ જઈ સમન્વયસાધક સુંદર પ્રેરણાઓ (inspirations) જન્ય શૈલીથી વિ-મુખ રહેતા દર્શનકારોની કલમથી લખાયેલા અનેક ધર્મના શાસ્ત્રીય ગ્રંથોના ઢગ આપણી સન્મુખ પડ્યા છે. તે બધા ગ્રંથોમાં અથિત કરવામાં આવેલા અનેક પ્રકારના વિષયોનો

ઉઠાપોહ થતાં અને ખાસ કરીને એક-બીજા પક્ષનો કટ્ટર વિરોધ દૃષ્ટિસન્મુખ ખડો થતાં કયા વિષયોમાં કઈ રીતે શ્રદ્ધા મૂકવી તે એક મહાન જટિલ પ્રશ્ન થઈ પડે છે. ગાઝરિયા પ્રવાહની માફક અંધશ્રદ્ધાનું શરણુ શોધવાનું- ગતાનુગતિકો લોક: ના સૂત્રને અનુસરી કેવળ સંપ્રદાયદૃષ્ટિથી કે દૃષ્ટિરાગથી આંખો મીચીને આસ્થા રાખવાનું સૌ કોઈને પાલવે નહિ, એટલે તેવો કોઈ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં તેમને ઉપરનો પ્રશ્ન વધારે જટિલ થઈ પડે છે.

અબધૂત યોગનિષ્ઠ મહાત્મા શ્રી આનંદ-ધનજીના નીચેના પદો સ્મરણપથમાં ખડા થાય છે ત્યારે આ ગૂંચવાડો-મૂંઝવણ વધી પડે છે.

“મત મત ભેદે રે જો જઈ પૂછીએ,
સહુ થાપે અહમેવ.”

“ગચ્છના ભેદ બહુ નયણુ નીહાલતાં,
તત્ત્વની વાત કરતાં ન લાજે;
ઉઠરભરણુદિ નિજ કાજ કરતાં થકાં,
મોહ નડીયા કલિકાલ રાજે.”

તીવ્ર મતભેદ ધરાવતા તિથિચર્યા જેવા પ્રશ્નો ખડા થાય ત્યારે આપણે કહેવાતા ધુરંધર આચાર્યોમાંના કયા આચાર્યની બાબુમાં ઊભા રહેવું? કોનામાં શ્રદ્ધા ધારણુ કરવી?

આવા મુશ્કેલીના પ્રસંગે વિવેકી-વિચાર-શીલ બંધુઓની ખરી કસોટી થતી જણાય છે. સૂક્ષ્મ બુદ્ધિશક્તિ અને સ્વતંત્ર પણુ વિવેકી વિચારવૃત્તિ જ તેવા પ્રસંગે સૌ કોઈને મદદગાર થઈ પડે છે.

વિચારશીલ મનુષ્યોને અંધશ્રદ્ધાથી તો સો ગાઉ દૂર રહેવાની જ વૃત્તિ રહે છે. બાબા વાક્ય પ્રમાણુનું સૂત્ર તેમને ગળે કદી ઊતરતું જ નથી.

પવિત્ર ધર્મ પુસ્તકની કોઈ સૂક્ષ્મ બાબત તેમને ન સમજાતી હોય તો તે માટે તેમને

હડધૂત કરવાને બદલે શાસ્ત્રવિશારદ સંજ્ઞનોએ મધુર વચનોપૂર્વક બની શકતી તમામ દલીલથી તેમને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

શ્રદ્ધા માટે અપ્રતિમ માન ધરાવતા સંજ્ઞનોએ પણુ શ્રદ્ધેય વિષય પોતાને ગળે ન ઊતરતો હોય તો તે માટે એકદમ ઉતાવળ કરી મનફાવતો અભિપ્રાય ન બાંધી દેતાં, તે વિષયના પ્રખર અભ્યાસીથી પોતાની શંકાનું સમાધાન કરી લેવા હંમેશા તૈયાર રહેવું જોઈએ. ખોટા અભિમાન-માં ન તણાતા પોતાની બુદ્ધિ કંઈક મર્યાદાશીલ છે એવી ભાવનાને જ વળગી રહેવું જોઈએ.

શ્રદ્ધાના આટલા લાંબા વિસ્તારપૂર્વકના વિવેચનથી રહેજે સમજી શકાશે કે શ્રદ્ધા એ જીવનના વિકાસ માટે અતીવ ઉપયોગી છે, છતાં પણુ અંધશ્રદ્ધા કદી પણુ વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાની ગરજ સારે તેમ નથી. અંધશ્રદ્ધા ધરાવતા મનુષ્યને વસ્તુના સ્વભાવનું સત્ય દર્શન કદી પણુ થતું નથી. વળી તેવી શ્રદ્ધા વિદ્વાન પુરુષના સંસર્ગમાં આવવાનું થતાં તરત ઓગળી જાય છે એટલે તે લાંબી મુદત ટકી શકતી નથી.

ધર્મધેલડા ગણાતા દૃષ્ટિરાગી મનુષ્યોની શ્રદ્ધાને ઘણેભાગે અંધશ્રદ્ધાની કોટીમાં જ મૂકી શકાય અને તેવી શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યની બુદ્ધિનું મૂલ્યાંકન વિચારણીય થઈ પડે છે; આમ છતાં પણુ ભલા-ભોળા-સરલ હૃદયના મનુષ્યની શ્રદ્ધાને એકદમ અંધશ્રદ્ધાની કોટીમાં મૂકી દેતાં પહેલાં બહુ બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે. ક્વચિત્ આવા પુરુષોની શ્રદ્ધા, અંધશ્રદ્ધાની કક્ષામાં નહિ આવતાં વિશુદ્ધ શ્રદ્ધા કરતાં પણુ વધારે ફળદાયક થઈ પડે છે, એટલે બાહ્ય નજરે જણાતી શ્રદ્ધાનો પ્રયેક કિસ્સો તેના ગુણ, દોષ અને હૃદયની ભાવના ઉપર આધાર રાખે છે; છતાં પણુ શાસનદેવ સૌ કોઈને વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાથી વિભૂષિત કરે એ જ અભ્યર્થના.

સમયં મા પમાણં ।

(ગતાંક ૫૪ ૧૪૧ થી શરુ)

‘ વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી ’

લેખક : મોહનલાલ દીપચંદ શેઠકસી

કાળરૂપી પંક્ષીની બે પાંખો તે ઉદય અને અસ્ત. અવારનવાર એનો ફફડાટ ચાલુ જ હોય છે. દરેક આત્મા એ ફફડાટ અનુભવે છે. મહા-સાગરમાં સતત ભરતી-ઝોટ થયાં જ કરે છે અને ચડતી-પડતીના આ નિયમની અવિચળતા ચૌદ રાજલોકના એક છેડાથી બીજા છેડા પર્યંત પથરાયેલી છે. એમાંથી બાકાત રહેવાપણું નથી તો સ્વર્ગના કાળે નોંધાયું કે નથી તો નરકના ઊંડા અંધારામાં આવરાયું ! અલબત્ત, એ કાનૂન આસપાસના સંયોગોને લઈ આછો-પાતળો બને છે કેવા એમાં અમુકાંશે તરતમતા પ્રવર્તે છે. દેવલોકમાં સુખની માત્રા વધુ પ્રમાણમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને એથી ઊલટું નરક યોનિમાં દુઃખનું પ્રમાણ વધુ જોવાય છે; છતાં તડકા પાછળ છાંયાની સંભાવના નિશ્ચિત હોય છે એ અનુસાર વિમાનવાસીના સુખોની પછ-વાડે ચ્યવન કાળના શોકની કાલિમા ડોકિયાં કરતી જ હોય છે અને એવી જ રીતે દુઃખની ઝડીઓ વરસતી હોય છે-સતત કલેશ અને પરિ-તાપ પ્રવર્તતા હોય છે એવી નારક ભૂમિઓમાં પ્રભુકલ્યાણકના દિવસોમાં સુખના કિરણો પ્રસરી રહે છે. એ ઉભયના વચગાળે આવેલ માનવ-લોક તો સુખદુઃખના યુગ્મથી એવી રીતે સંક-ળાયેલ છે કે એના દર્શન રથના ચક્કોની ગતિ માફક જોવાના મળે છે. આટલા કારણથી જ્ઞાની ભગવંતોએ સંસારને અનિત્ય બતાવ્યો છે એમાં આકંઠ ન ખૂડતાં કે અતિગાઢપણે ન

લેવાતાં અંતરથી ન્યારા રહેવાની સૂચના આપી છે. અરે ! જળ-કમળ જેવું જીવન જીવવાની અને સમય પ્રાપ્ત થતાં સર્પ જેમ કાંચળીને ત્યજી જાય છે તેમ આ સંસારવાસને તિલાં-જલિ દઈ આત્મકલ્યાણનો માર્ગ ગ્રહણ કર-વાની અને એ દ્વારા આ દુર્લભ માનવદેરા સફળ કરવાની વાત વારંવાર ઉપદેશી છે.

સંસારના છીછરાં-રમણીય વિલાસો પાછળ ઘેલો બનેલ જીવડો એવો પ્રમાદી છે કે તારક સંતોના ઉપદેશને એક કાને સાંભળી બીજેથી કાઢી નાંખે છે, ન કરવાનું કરે છે, અને સંચિત કર્મોના ઉદય કાળે પોક મૂકીને રોવે છે ! ‘ બંધ સમય ચિત્ત ચેતીએ રે, ઉદયે શો સંતાપ સલુણા ’ જેવા કિંમતી વચનો કર્મ ઉપાર્જનકાળે એને યાદ આવતા નથી.

લગભગ આજ દશામાં કથાનાયક લલિતાંગ-દેવ જીવન વિતાવે છે. વિમાનવાસી દેવોને સુલભ એવા વિલાસોમાં એકવાર ફરીથી લીન બન્યો છે. દુઃખિયારી બાળા નિર્નામિકા પણ દેવીભવમાં આવતાં પૂર્વજીવન વીસરી ગઈ છે. ભૂખ્યાને ઘેબર મળ્યા જેવી તેણીની દશા થઈ છે. ઉભય આત્માઓ કીડાકેલિમાં જીવન ખર-ચતા મનોહર બગીચાઓમાં વિહરતા, વિવિધ વર્ણો અને સુવાસિત કુસુમોથી ભરચક લંતા-મંડપોમાં વિશ્રામ કરતા, દૈવીભવના અવર્ણીય સુખોના ઉપભોગમાં એકતાર બન્યા છે. આ

જોડલાને ભવિષ્યની જરા પણ ફિકર નથી, અને નથી પરભવના પાથેય ગ્રહણની પણ ચિંતા. ‘આ ભવ મીઠા’ ની ભાવનાવાળા તેઓ પરભવને વીસરી ગયા છે, એટલું જ નહિ પણ એક દિન આવતાં ‘આ પણ ચાલ્યું જ જવાનું છે’ એ ટંકશાળી વાક્યને સાવ ભૂલી ગયા છે.

અણ માનવી જ વિલાસોમાં રાચીમાચીને મુગ્ધ બને. સુણ માનવી એ ભોગવે છતાં ધ્યેય ન ચૂકે. જ્યારે પ્રાણતા આ કર્મરાજે વિસ્તારેલા તંત્રને સારી રીતે પિછાની એની સાથે કાયમના છૂટાછેડા કરવાના પ્રયાસ સેવે. અર્થકામ કરતાં ધર્મપુરુષાર્થ સાધનામાં એ દત્તચિત્ત હોય.

દ્રઢધર્મ મિત્રે ઉપરની વાત પ્રત્યે લલિતાંગનું લક્ષ્ય ખેંચવા કોશિશ કરવામાં કયાશ નહોતી રાખી. એક કરતાં વધુ વેળા યાદ કરાવેલું કે જન્મમરણના ફેરા ટાળવા હોય, શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનવું હોય, તો દેવી જીવનમાં એવી કરણી જમે માંડવી ઘટે કે જેથી એ પૂરું થતાં તિર્થંચગતિના સ્થાને માનવભવ અને આર્યભૂમિમાં જન્મ મળે, વીતરાગ પ્રભુની વાણી શ્રવણ કરવાનો યોગ સાંપડે અને એ આચરણમાં ઉતારવાની અનુકૂળતા લાભે. જ્યાં સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કરવાની સલાહ હોય ત્યાં વર્ષોના વર્ષો આ પ્રકારના વિલાસ માણવામાં ખરચી નાંખવા કેમ પોષાય ?

‘મિત્ર દ્રઢધર્મ, તારું કહેવું ગળે ઊતરે તેમ નથી. પ્રાપ્ત થયેલ સુખ ન ભોગવવું તો કરવું શું? દેવભવમાં પણ પૂજન અને ધર્મ-અંથવાચન તો ચાલુ જ છે. ઉપરાંત કોઈની રિદ્ધિસિદ્ધિની અસૂચા કે કોઈ પ્રત્યે મત્તર ધરવાપણું અમારા બેમાંથી એકમાં પણ નથી. તો આ ઉપાલંબનું કારણ શું?’

સુહૃદ લલિતાંગ, મારું કહેવું એમ નથી કે તું સદંતર ત્યાગી બની જા અર્થાત્ પૂર્ણ

સંયમી થઈ જા. ‘દેવલોકમાં ‘વિરતિ’ જેવી વસ્તુ શક્ય નથી ત્યાં ત્યાગ-વિરાગની વાત ક્યાં રહી? બાકી આવશ્યક ક્રિયા સૌ કરે છે એ માટે તારે ખાસ બહેરાત કરવાપણું ન ગણાય. મારા કથન પાછળનો ભાવ તો એ છે કે સારો એ સમય આ રંગવિલાસ પાછળ વ્યતીત ન કરવો, કેમકે ભલે આજે એ મીઠા જણાતા હોય છતાં એ પૂરેપૂરા કડવા ઝેર જેવા છે! પરિણામે આત્માને છેડ દેનારા છે. તેથી એમાં રસગૃહિ ઓછી કરી ચિત્તને તીર્થજમણ કિંવા યાત્રા-ગમન જેવા પવિત્ર કાર્યમાં પરોવવું જોઈએ. એવા કાર્યમાં અંતરના ઉમળકાભેર હૃદયની સાચી લગનીપૂર્વક લાગ લેવો જોઈએ. જ્યારે ભવનાશિની અને ભાવવર્ધિની એ પ્રકારની ક્રિયામાં યોગમજીકના રંગ જેવો પાશ બેસે અને સ્વપરના ભેદ સમજાય ત્યારે સમજવું કે જીવન કંઈક અંશે સફળ થયું. મારો આશય ઉપાલંબ દેવાનો નહીં પણ મારા વહાલા મિત્રનું જીવન નિર્મળ બનાવવાનો છે. થોડા સમયમાં જ નંદીશ્વર યાત્રાનો પ્રસંગ આવે છે એ માટે તું તૈયાર રહેજે. ‘સમય માત્ર પ્રમાદ સેવીશ નહીં.’ એ સૂત્ર યાદ કરજે.

મિત્રની વાત પછી કેટલાયે દિવસો વીતી ગયા. આ યુગલના જીવનમાં ઝાઝો ફેર ન પડ્યો. સમયનું ચક્ર તો અસ્ખલિત ગતિએ વહ્યું જાય છે. લલિતાંગ દેવના આવખાની ઘટિકાઓ ભરાઈ રહેવા આવી. દેહ પર એના ચિન્હો વિસ્તરવા માંડ્યા. આ જોતાં દેવી સ્વયં-પ્રભા તો હેબતાઈ ગઈ. રસવૃત્તિમાં મશગૂલ રહેતા સ્વામીમાં આ ફેરફાર નવો લાસ્યો.

‘નાથ, મારો કંઈ અપરાધ તો નથી થયો ને? પહેલાંની જેમ તમારું મન આનંદપ્રમેદમાં કેમ મગ્ન નથી થતું? દેહ પર આ શ્યામતા કેમ જણાય છે? અહર્નિશ ચિંતાતુર શા કારણે રહ્યો છો?’

સમયં મા પમાણ ।

૧૫૯

પ્રિયા, એતું કારણ તને નહીં સમજાય. દરબારનો ડંકો વાગવાના એ નિશાનો છે. મેં મારી પ્રથમની ભાર્યાતું મૃત્યુ જોયું છે. એ આવતાં પૂર્વે દેવીભવની કાયા જે રીતે પલટો લે છે અને એની જે જે અસરો તનમન પર થાય છે એનો અનુભવ હું કરી રહ્યો છું. મને સમજાય છે કે મારો જીવનદીપ ખુઝાવાના ચોઘડીયા વાગી રહ્યાં છે. મિત્રની વાત સાચી હતી એમ મને જણાય છે. વિલાસમગ્નતામાં ડૂબેલો હું સાચી કમાણી કરી નથી શક્યો. નંદીશ્વર યાત્રા પણ અધૂરી રહેશે એમ જણાય છે !

‘સ્વામીનાથ ! નિરાશ થવાની જરૂર નથી. મનુષ્યે ન તો ભૂતકાળને ગહુ વગોવવો અને ન તો ભવિષ્યની વ્યર્થ ચિંતામાં રક્ત બનવું. વર્તમાનને નજર સામે રાખી યથાશક્તિ એનો લાભ ઉઠાવે રાખવો. આશા અમર છે અને ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણવું એમાં ડહાપણ છે. પ્રયાસ ચાલુ રાખવો અને હિંમતથી કદમ આગે ભરવા એ જ જીવન સુધારવાનો અણુ-મૂલો મહામંત્ર છે. હવે યાત્રાને ગણત્રીના દિવસો બાકી છે. એમાં આપણે જરૂર સામેલ થઈશું જ.’

અહા ! દેવ કે માનવ આખરે તો કર્મરાજના પ્રચંડ હાથમાં રમતાં નાનકડાં રમકડાં-જ ને ? વિધિના વિચિત્ર રાહ પારખવાની શક્તિ એ મગજમાં ક્યાંથી સંભવે ? જ્ઞાની મહાત્માઓ સિવાય વિધાતાના વલણનો સાચો તાગ કોણ કાઢી શકે !

કમળ કોષળત ભ્રમર વિચારે કરશું પ્રભાતે પ્રયાણ, કાળમતંગ જ કરે કોળિયો, સમજે નહીં નાદાન.

એ કવિ ઉક્તિ સાચી પડી. યાત્રાના ઢાલ ગડગડ્યા. લલિતાંગ ને સ્વયંપ્રભા ઉભય એમાં જોડાયા, પણ ભવિતવ્યતાના લેખ જુદા ત્યાં

થાય શું ? માર્ગમાં જ દેવ પંચત્વ પામ્યા. દેવી નિરાશ વદને પાછી ફરી ! આરંભ્યા અધવચ રહ્યાં અને દૈવતું ધાર્યું થયું !

ઉભયની આશાઓ અધૂરી રહી. દેવે લોગ-બુંધ ઘણું છતાં તૃપ્તિ ન વળી અને યાત્રાનો ભાવ અધૂરો મૂક્યો. બીજી તો માંડ સુખ પામી હતી. નિયાણું કરવા છતાં પૂરો લહાવો લઈ શકી નહીં. પરસ્પરની પ્રીત સમજાડ બમેલી છતાં એમાં વિરહ આવી પડ્યો. સ્નેહ અને વેર તો ભવોની મર્યાદા કુદાવી ભય છે અર્થાત્ ભવોભવ સુધી પહોંચે છે. અહીં પણ એમજ બન્યું.

માનવલોકમાં સુવર્ણજંઘ રાજવી, ભાર્યા લક્ષ્મીવતી એની કુક્ષિએ પુત્રપણે લલિતાંગને જીવ બિપન્ન્યો. જન્મતાં જ રાજ્ય ભુવનના સુખો મળ્યા. નામ પડયું વજ્રજંઘ.

પેલી સ્વયંપ્રભા પણ સૌભાગ્ય હુમ થતાં થોડાંજ સમયમાં મૃત્યુ પામી. એ પણ સુવર્ણ-જંઘ રાજવીના રાજ્યથી અતિ દૂર નહીં એવા પ્રદેશના વજ્રસેન રાજાને ઘેર ગુણવતી ભાર્યાની કુખે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. નામ પડયું શ્રીમતી.

ઉભય જીવનના આંગણે આવી ઊભા. એમનો યોગ થવામાં એક મુનિશ્રીને કેવળજ્ઞાન થવા-રૂપ પ્રસંગ નિમિત્તરૂપ બન્યો. એ પ્રસંગે હાજર તો માત્ર શ્રીમતી જ હતી. પ્રથમ એને જાતિસ્મરણ થયું. પોતાનો પૂર્વભવ દીઠો. એમાં લલિતાંગ સાથેનો અધૂરો દાંપત્યભાવ આંખે ચઢ્યો. એક જ રહ લાગી એને શોધવાની અને પુનઃ છેડા ગાંઠવાની. યુવાન બાળા પાસે લલિતાંગ ક્યાં જન્મ્યો છે ? અને હાલ ક્યાં નામે જીવન જીવી રહ્યો છે ? એ જાણવાની શક્તિ હતી જ નહીં, એટલે કાર્ય પાર કેમ ઉતારવું એની મૂંઝવણ થઈ ! પણ ‘મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા’ જેવો ઘાટ થયો. દક્ષ એવી પંડિતા સખીનો સંધ્યારો મળી ગયો. સખીની અભિ-

અમર આત્મ મંથન

(ગતાંક ૫૪ ૧૨૩ થી શરુ)

લેખક : અમરચંદ માવણ શાહ

૧૨૪. અપ્રમાદી થવું-આત્મભ્રૂતિ રાખવી. પોતાની શું ફરજ છે? પોતે શું કરી રહ્યો છે? પોતે જે કંઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે આત્માને અંધનકર્તા તો નથીને? એ રીતે સંવર અને નિર્જરાભાવે દિવસરાત લીન રહેવું તેમાં સામાયિક ને પ્રતિક્રમણનો ભાવ સમાઈ જાય છે.

૧૨૫. બીજાની આખરૂ જતી ભેઠ તું હસે છે? બીજાને દુઃખી થતો ભેઠ તું ખુશી થાય છે? હસી લે! ખૂબ પેટ ભરીને હસી લે! પણ ભેજે કાલે એવો જ સમય તારો આવે ત્યારે પોક મૂકતો નહિ. તે સમયે પણ હસજે! તો હું તારું હસવું-ખુશી થવું સમજપૂર્વકનું સમજીશ. કોઈના એક સરખા દિવસ રહ્યા નથી-

રહેવાના નથી, માટે સમજીને રાગદ્વેષ રહિત-પણે વર્તજે.

૧૨૬. જેટલા બહાર પવિત્ર રહેવા માગો છો તેટલા જ અંતરમાં શુદ્ધ પવિત્ર રહો તો જ પવિત્રતાનું રૂપ પ્રગટશે. જ્યાં સુધી અંદર કાદવ હશે ત્યાં સુધી બાહ્ય પવિત્રતા દીપશે જ નહિ.

૧૨૭. લાપશી, રોટલી, લાડુ કે શીરો ઘઉંના દાણામાંથી બને છે તેમ આ બધું જ્ઞાન આપણે કવિતારૂપે લેખરૂપે જુદી જુદી રીતે કાગળ ઉપર આલેખીએ છીએ તેનું મૂળ જ્ઞાની છે. જેમ ઘઉંનાં કણમાંથી આપણને રુચે ને પચે તેવું પકવાન કરી જમીને તૃપ્તિ લઈએ છીએ તેમ જ્ઞાની પુરુષના તત્ત્વરૂપ કણ-

લાષા પૂરવા તેણીએ કમર કસી. દેવભવના વિલાસ પ્રસંગો સૂચિત ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું અને એ સાથે રાખી આસપાસના મુલકમાં જ્રમણ આરંભ્યું. એ ચિત્રપટ સુવર્ણજંઘના પ્રદેશમાં લઈ પંડિતા અચાનક આવે છે અને એને ભેટાં વજ્રજંઘની કેવી સ્થિતિ થાય છે ઇત્યાદિ રોમાંચક ખ્યાન બાણવું હોય તો શ્રી આદિનાથ ચરિત્ર અવલોકવું અગર તો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર પર્વ ૧ હું વાંચવું. આ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભ-દેવના પૂર્વજીવ પ્રસંગનું ચિત્ર છે. આગળ જતાં લલિતાંગ કેવી પ્રગતિ સાધે છે અને આખરે પર-માત્મત્વ પ્રાપ્ત કરે છે અને શ્રીમતી પણ આત્મ-

શ્રેય સાધે છે એ સર્વ વિસ્તાર ત્યાંથી બાણવા મળશે. આ લેખનો આશય તો સમય માત્રનો પ્રમાદ કેટલો હાનિકર્તા છે એ બતાવવાનો હોઈ, એ ઠસાવવા સારુ આટલું ઉદાહરણ જરૂરી હતું. મંત્રીની વાતથી જીવનના છેલ્લા દિવસો ભે મહાબળ રાજવીએ ન સુધાર્યા હોત ને કેવળ પ્રમાદી દશા પંપાળી હોત તો એ આજે નર્ક-ભૂમિમાં ગોથાં ખાતો હોત! અને એવી જ રીતે નિર્નામિકા આપઘાત કરી ભવ હારી હોત!

એક જ સમયના સાચા ઇશારાએ એ ઉભયના જીવનમાં અજબ પરિવર્તન કરી દીધું. તેથી પેલું કિમતી સૂત્ર ચક્ષુ સામે સદા જીવંત રાખવું. બીજા પ્રસંગની વાત હવે પછી. (ચાલુ)

માંથી આપણા આત્માની જ્ઞાનપિપાસા તૃપ્ત થાય તે રીતે તેને કાવ્યમાં, લેખમાં પોતાને પસંદ પડે તેવી વાણીમાં ગૂંથી તૃપ્તિ કરે તેમાં કોઈ જાતનો વાંધો નથી પણ તેમાં ખોટા હું પણનો મદ કરે તો, અભિમાન કરે તો એ અજીર્ણ જ સમજવું. જેમ રોટલી અન્ય બનાવે છે ને આપણે તૃપ્તિ કરીએ છીએ તેમ અન્યનું બનાવેલું એવું પ્રિય હોય તો તે પણ જ્ઞાન પિપાસા તૃપ્ત કરવા માટે ગ્રહણ કરવું.

૧૨૮. એક ગરીબ સામાન્ય માણસથી એક પૈસાદાર શ્રેષ્ઠ મનાય છે, એક ધનાઢ્યથી એક રાજા શ્રેષ્ઠ મનાય છે, એક રાજાથી ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ મનાય છે; પણ તે સર્વથી એક મહાત્મા-સત્પુરુષ મહાન-શ્રેષ્ઠ મનાય છે અને તે પૂજ્ય છે. જેની પાસે ખાવા અન્ન નથી, પહેરવા વસ્ત્ર નથી, રહેવા ઘર નથી, કોઈ ભિક્ષા આપે તો જમે છે, કોઈ વસ્ત્ર આપે તો અંગ ઢાંકી શકે છે, કોઈ ચાચક તેની પાસેથી કૂટી બદામનું પણ દાન પામી શકતો નથી, તેની પાસે એવું તે શું છે કે જેનાં લીધે તેનાં ચરણોમાં મોટા ચક્રવર્તીઓ, રાજાઓ અને ધનાઢ્યો શિર ઝુકાવે છે? એમની પાસે અમૂલ્ય એવો જ્ઞાનખજનો છે. એ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં અનેક અજ્ઞાન એવા ઐહિક સુખોપભોગીને માર્ગ-દર્શન કરાવવા અને ખરું આત્મિક સુખ આપવાની શક્તિ છે. રાજાને કે ધનાઢ્યને અમુક મર્યાદામાં ધનવૈભવ હોય છે; પરંતુ આ મહાત્મા પાસે તો અખૂટ જ્ઞાનખજનો છે. આખી પૃથ્વીમાં તે પૂજ્ય છે. જગત તેના ચરણોમાં છે, છતાં તે અપરિશ્રદ્ધી મહાત્મા એના ઉપર જરા જેટલી યે મમતા કે આસક્તિ રાખતા નથી, સમભાવથી પ્રવૃત્ત છે તેથી જ જગતમાં તેમની શ્રેષ્ઠતા ગણાય છે.

૧૨૯. તમારે અક્ષય એવો આ જ્ઞાન-ધનને ખજનો પ્રાપ્ત કરી અખંડ સુખ, આધિ, વ્યાધિ,

ઉપાધિ, જન્મ, જરા, મરણ રહિત પ્રાપ્ત કરવું છે કે ઐહિક સુખોપભોગના સાધનો અને ચંચળ લક્ષ્મીના ભંડારો ભેળા કરી પરિશ્રદ્ધમાં અદ્ય કાળ રાચવું છે? અને શ્રેષ્ઠ મનાવું છે? એક સંસાર જંજળ વધારનારું છે અને બીજું આત્માનું અખાધિત અક્ષય સુખ આપનારું છે. શું જોઈએ?

૧૩૦. જૈનોની વસ્તી ઓછી કેમ છે? તેને માટે એટલો જ જવાબ બસ છે કે હમેશાં અમૂલ્ય વસ્તુઓ ઓછી જ હોય છે અને તેથી જ તેની કિંમત વિશેષ ગણાય છે. દ્રવ્યમાં હીરા, માણેક, મોતીના ઢગલા નથી હોતા, તેમ મહાત્મા પુરુષો પણ જવલ્લે જ હોય છે અને તેના ચરણમાં લાખો શિરોવંદના કરે છે. એટલે મહાન ધર્મના અનુયાયી થવા માટે અધિકાર જોઈએ. તેને લાયક હોય તે જ થઈ શકે. જેમ નીચાણમાં પાણી જલ્દી સરી જાય છે તેમ નીચા ધર્મમાં-જ્યાં સંયમનો દોર ઢીલો હોય ત્યાં લોકપ્રવાહ વિશેષ વળી જાય છે. જૈન દર્શન મહાન તત્ત્વગર્ભિત છે. તેને પામવો તે સામાન્ય કોટીનું કામ નથી.

૧૩૧. કોઈ પૂછે કે આત્માને જોયો? તો કહી દેજો કે તમને બધાયને જે ચક્ષુઓદ્વારા દેખી રહ્યો છે તે જ જ્ઞાનધન આત્મા છે. જો એ ન હોય તો કોણ દેખી શકે? મહાંને પૂછજો, જવાબ આપશે? ત્યાં જ આત્માની પ્રતીતિ!

૧૩૨. આત્માનંદમાં આત્મભાવે જગતમાં વિચરો!

૧૩૩. મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે તેનું પાલન, પોષણ, રક્ષણ કરવું આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અર્થ-આત્મસુક્તિ અર્થે.

૧૩૪. અન્ય જીવોનાં જીવન હણીને પોતાનું જીવન જીવવામાં શૂરવીરતા નથી, પણ કેવળ કાયરતા છે.

૧૩૫. મૃત્યુ અનિવાર્ય છે. એક પળનો પણ ભરોસો કરી ભાવી તૃષ્ણામાં ફસાવું યોગ્ય નથી.

૧૩૬. જો જગતમાં આત્મજ્ઞાનનો ફેલાવો થાય, કર્મનિયમનું જ્ઞાન લોકોને આપવામાં આવે તો અનેક અનર્થો જગતમાં થતાં અટકે.

૧૩૭. જગત દુઃખી થતું જાય છે તે આત્મજ્ઞાનની ખામીને લીધે, દુષ્કર્મ પ્રવૃત્તિ વધી જવાથી, અજ્ઞાનતાથી, અધર્મ આચરણથી.

૧૩૮. શ્રીમંતાઈ ને ગરીબાઈ વચ્ચેનું મધ્યમ જીવન જીવી જાણે તો ઘણું કર્તવ્ય કરી શકે. ફક્ત સંતોષ હોવો જોઈએ, નહિતર ત્રિશંકુની જેવી દશા સમજવી.

૧૩૯. ફળની આશા રાખ્યા વગર સત્કર્તવ્ય કર્યે જ જવું. ફળની ઇચ્છાથી બંધ પડે છે અને મર્યાદિત ફળ મળે છે. આત્મદષ્ટિએ ફળની ઇચ્છા વગર કર્તવ્યપાલન સમજી કર્તવ્ય કરતા બંધ પડતો નથી અને આત્મસુકિત પામી શકાય છે.

૧૪૦. જગતમાં આજે જીવીએ છીએ ને કાલે મરી જવાના છીએ એ તો ચોક્કસ જ છે, તો આ દેહથી જેટલું સ્વ-પર હિત સધાય તેવી કરણીફી કમાઈ શા માટે કરી ન લેવી ?

૧૪૧. આપણે દિવસભરમાં દેહનું લાલન-પાલન કરવામાં કાંઈ બાકી રાખતા નથી. તો એ દેહ પાસેથી એટલી આશા રાખી ન શકાય કે આત્માને કર્મબંધનમાંથી છોડાવવા દેહ ઇન્દ્રિયોની સેવા આત્માને આપે અને સંયમ તપ આરાધવામાં એ મદદગાર થાય ?

૧૪૨. શહેરી જીવનની એક કરકસર ગ્રામ્ય જીવન જીવનાર એક કુટુંબનું પોષણ કરી શકે. તેથી કરકસરથી જીવન નિભાવી પોતાના આશ્રિત તેમજ અન્ય દુઃખી બંધુઓની યથાશક્તિ સેવા

કરવી. ખાધેલું ખેતી નથી રહેતું, પણ ખવરાવેલું ખેતી રહે છે એમ જરૂર વિચારજો.

૧૪૩. જ્ઞાન બહારથી લેવું પડે છે તે “ઘેર ગંગા ને ગંગાની શોધમાં ખુવાર” થવા જેવું છે. પરંતુ જેમ ઘરમાં દાટેલું ધન પિતાએ જણાવ્યું નહિ, પરંતુ એક ચોપડાના પૂઠે લખેલું તે વાચવાથી ધન પ્રાપ્ત થયું તેમ આપણા આત્મામાં અનંતજ્ઞાનનો ખજાનો ભર્યો છે; પરંતુ અજ્ઞાનતાથી આપણે જાણતા નથી. એટલે તે જાણવા પૂરતું આપણે સફળરૂ અને સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. પણ પછી તે પ્રાપ્ત કરવું તે તો આપણું જ કર્તવ્ય છે.

૧૪૪. જ્ઞાન તથા દર્શન જ્યાં સુધી ચારિત્રમાં ન સુકાય ત્યાં સુધી તે કાર્યસાધક નથી થતા.

૧૪૫. જીવન દૂકું છે ને જંગલ લાંબી કરી મૂકી છે. જો એમાં આત્મકર્તવ્ય સાધવાની તક પ્રાપ્ત નહિ કરીએ તો અને ભવિષ્ય ઉપર એ આવશ્યક કર્તવ્ય છોડીશું અને અધવચ્ચમાં જ જીવનદોરી તૂટી ગઈ તો પછી મનુષ્યજન્મ સિવાય ક્યારે આત્મ યોગબાણ થશે ?

૧૪૬. મધ્યસ્થભાવે વિવેકબુદ્ધિથી દરેક તત્ત્વમાંથી સત્ય ગ્રહણ કરવું. રાગ-દ્વેષ કર્યા વગર, પ્રેમથી સમાધાનવાળી વૃત્તિ રાખી સત્ય તારવવું.

૧૪૭. આત્મા વિન્હલતામાં હોય, રોષમાં હોય ત્યારે અનંત કર્મબંધ કરે છે. એ વિષ ઉતારવા માટે શાંતિ ગ્રહણ કરવી. મૌન રહેવું તે તેની દવા છે.

૧૪૮. ઇચ્છાઓ શમી જવી, કલ્પનાઓ મટી જવી એટલે તરત આત્મશાંતિ. આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત થઈ એટલે ભક્તને લગવાન મન્યા એ ભાવાર્થ છે. (ચાલુ)

.....વર્તમાન સમાચાર.....

પંખળપના વર્તમાન

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિ આભારમંડીમાં ચાર દિવસ ધર્મોપદેશામૃતતું પાન કરાવી પોષ વદિ અમાવાસ્યાએ વિહાર કરી મહા સુદિ ત્રીજે શ્રી ગંગાનગર પધાર્યા.

શ્રી ગંગાનગરમાં વેપારાર્થે રહેતા શેઠ નરેતમ-ભાઈ મુનજી લીમ્બી નિવાસી અને તહસીલદાર સાહેબ જગનલાલજી તથા દોલતરામજી જૈન નૌહરવાલાએ આચાર્યશ્રીજીને ધામધૂમથી નગર પ્રવેશ કરાવ્યો, પ્રવેશમાં સનાતની, આર્યસમાજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી આદિ અને તેરાપંથી વગેરે ભાઈઓએ સંચલિત થઈ સામૈયાની શોભા વધારી હતી.

વ્યાખ્યાન માટે સ્ટેશન પાસે વિશાળ ધર્મશાળામાં ખુલ્લા મેદાનમાં મંડપ બનાવ્યો હતો એને ધ્વજ, પતાકા, વલ્લભગેટ આદિથી સુશોભિત કરવામાં આવ્યો હતો.

આચાર્યશ્રીજીએ અહીં ત્રણ દિવસની સ્થિરતા કરી પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાનો આપ્યા. વિદ્વાનવર્ગે ઇશ્વર કર્તૃત્વ વિષયમાં પ્રશ્નોત્તર કરી પોતાનું સમાધાન કર્યું. રાતના શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરુકુલના અધ્યાપક લાલા પૃથ્વીરાજજી જૈન એમ. એ. ના ભાષણો અને ભજનો થયાં.

સનાતન ધર્મ મહાવીરદલ આદિએ સામૈયા વગેરેમાં સારો પ્રબંધ રાખેલ હોવાથી શેઠ નરેતમ મુનજીભાઈએ રૂ. ૫૧) રૂપિયા બક્ષિસ આપ્યા હતા.

આ તરફ આચાર્યશ્રીજીના વિચરવાથી લોકોના જાણવામાં આવ્યું કે જૈનસાધુઓ આવા હોય છે. જૈન ધર્મમાં આવા મહત્ત્વશાળી તત્ત્વ હોય છે વગેરે વગેરે.

મહા સુદિ સાતમે શ્રી ગંગાનગરથી વિહાર કરી નેતાવાળા, ગણેશગઢ, સુર્સવાલી આદિ ગામેમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરતાં અગીયારસે મીલીબંગા મંડી પધાર્યા, અત્રે પણ મકાનને ઠીક શણગારવામાં

આવેલ, અહીં આચાર્યશ્રીજીના ચાર દિવસના પ્રભાવ-શાળી વ્યાખ્યાનોથી તેરાપંચિયોના હૃદય પીગળ્યાં, શ્રી જિનેશ્વરદેવના મંદિર માનવાની ભાવના થઈ. અત્રેથી વિહાર કરી બેડાયલ બે વ્યાખ્યાનોનો લાભ આપી મહા વદિ ત્રીજે સૂરતગઢમાં પ્રવેશ કર્યો. આખા નગરને શણગારેલ હતું. પંખળ અને બિકાનેરથી દોઢસોએક ભાવિક ગૃહસ્થોએ પધારી પ્રવેશની શોભા વધારી હતી.

દેવવંદન અને શોકસભા.

આચાર્યશ્રીજીના પ્રથમ શિષ્ય મુનિરત્ન તપસ્વીજી શ્રી વિવેકવિજયજી મહારાજનો વલાદમાં સ્વર્ગવાસ થયેલ તેનો તાર મહા સુદિ ચૌદશે બેડાપળમાં મળેલ. તે જ વખતે આચાર્યશ્રીજીની અધ્યક્ષતા નીચે સૌએ દેવવંદન કર્યાં, ઉક્ત મુનિરત્ન વિદ્વાન, સ્વભાવે શાંત અને મિલનસાર હતા, તેમજ તપસ્વી પણ હતા. નિર્દોષ ચારિત્ર પાળી પોતાનું કલ્યાણ સાધી ગયા.

મહા વદિ ચોથે સૂરતગઢમાં સરકારી સ્કૂલમાં આચાર્યશ્રીજીની અધ્યક્ષતા નીચે પંખળ-મારવાડની સંયુક્ત જાહેર શોક સભા ભરવામાં આવી હતી.

સૌથી પ્રથમ ગુજરાંવાલા નિવાસી લાલા બાબુ-રામજી ત્રીપંખીયાએ ઊભા થઈને જણાવ્યું કે એક અમત્કારી ઘટના અમોએ અનુભવી છે તે આપ સૌને સંભળાવ્યા વિના હું રહી શકતો નથી.

અમો ગુજરાંવાલાથી ત્રેવીસ જણા અત્રે આવવા માટે ગુજરાંવાલાના સ્ટેશને આવ્યા, ત્યાં અમારા જાણવામાં આવ્યું કે વજીરાવાદના નજીકમાં અકસ્માત થવાથી બધી ગાડીઓ રોકાઈ ગઈ છે અને ભઠંડા જવા માટે કોઈ પણ ગાડી મળી શકશે નહીં. આથી સૌને ધણું જ દુઃખ થયું કે વખતસર સૂરતગઢ પહોંચી શકાશે નહીં, પરંતુ અમારા સૌમાં સૌથી વિશેષ દુઃખ લાલા માણેકચંદ્રના સુપુત્ર લાલા છોટાલાલજી કે જેમના પ્રયાસથી અમે સૌ અને બીજા સેંકડો પંખળીભાઈઓ દર સંકાન્તિએ

આચાર્યશ્રીજીના દર્શનાર્થે આવી લાભ લઈએ છીએ. અમે સૌ ઉદાસ વદને વિચારવા લાગ્યા કે સમય થોડો છે, લાહોર ૪૨ માઇલ છે, અહિં નથી મોટર કે નથી લોરી અથવા નથી બીજું કોઈ સાધન. લાલા છોટાલાલજી હતાશ ચંદ્ર ખોલ્યા કે ગુરુદેવ ! હજીસુધી અમારી કોઈ સંક્રાન્તિ ખાલી ગઈ નથી. શું આ સંક્રાન્તિ ખાલી જશે ? ગુરુદેવ ! તમે જ તારણહાર છો, તમારું જ શરણ છે, શું અમારી પરીક્ષા લેવા લાગ્યા છો ? બસ આટલા શબ્દો ઉચ્ચારતાં વેંત જ કાણ જાણે ક્યાંથી અચાનક એકદમ એક લોરી આવી અને તેનો ડ્રાઈવર અમારી પાસે આવીને ખોલ્યો કે જુઓ છો શું ? ચાલો બેસી જાઓ. લોરીમાં હું તમોને લાહોર

પહોંચાડી દઉં. આથી અમે ચકિત થયા. શું આ ગુરુદેવની જ કૃપા છે ? આમ મનમાં વિચારતાં ચૂપચાપ એકદમ અમે મોટરમાં બેઠા અને પહોંચ્યા લાહોરને સ્ટેશને. ત્યાંથી રેલગાડીમાં બેસી, અમે ગુરુદેવના પ્રતાપનું સ્મરણ કરતાં કરતાં અને હસતાં હસતાં આવી પહોંચ્યા. શ્રી ગુરુદેવના ચરણોનાં દર્શન કર્યાં, પ્રસન્ન થયા. અમોને તો પૂર્ણ વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા છે કે ગુરુદેવ જ આવી રીતે સહાયતા આપી રહ્યા છે.

આખું જશવંતરાય જૈન વૈદ્ય સ્વર્ગવાસી મુનિરત્ન શ્રી વિવેકવિજયજી મહારાજના સંબંધમાં વિવેચન કરી સુંદર શબ્દોમાં શોક પ્રસ્તાવ મૂક્યો, એને શોક રૂપચંદ્રજી સુરાણાએ અનુમોદન આપ્યું. સર્વ સમ્મન- (જુઓ અનુસંધાન ટાઇટલ પેજ ૩)

શાંતમૂર્તિ તપસ્વી શ્રી વિવેકવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ.

પ્રાતઃસ્મરણીય શાસનપ્રભાવક આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્વિજય વલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજના પદ્મધર વયોવૃદ્ધ શાંતમૂર્તિ તપસ્વી મહારાજશ્રી વિવેકવિજયજી મહારાજ વલાદ ગામે મહા શુદ્ધિ ૧૨ ના રોજ સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસી થયા છે.

અમદાવાદ નજીકના વલાદ ગામે સં. ૧૯૨૪ ના ફાગણ વદિ ૨ ના રોજ જન્મ્યા હતા. ૨૪ વર્ષની યુવાનવયે સંસારની મોહજાળ તોડી આ. શ્રીમદ્ વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે ચારિત્ર અહણ કયું હતું. તેઓ સ્વભાવે શાંત, ચારિત્રશીલ, સમતાભાવી અને ગુરુભક્ત હતા. ધર્મ પ્રત્યે સંપૂર્ણ ભક્તિભાવ ધરાવતા હતા. પરંતુ વર્ષના લાંબા દીક્ષા પર્યાયમાં તેઓએ ધર્મ અને સમાજની ઉન્નતિ સાધી છે. તેઓશ્રીના સ્વર્ગગમનથી જૈન સમાજને અને આ સમાજને ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી છે.

ગુરુમહારાજના અંતકાળે તેઓશ્રીના શિષ્ય રત્ન આ. શ્રી વિજયઉમંગસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિ હાજર હતા.

સદ્ગતના આત્માને શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ આ સભા શાસનદેવને પ્રાર્થના કરે છે. ગુરુમહારાજના સ્વર્ગારોહણ નિમિત્તે વલાદ ગામે અઠ્યાષ્ટમહોત્સવ તેમજ શાંતિસ્નાત્ર ભણાવવામાં આવ્યું હતું.